

Ulusal Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of International Social Research
Volume: 3 Issue: 12 Summer 2010

DİVAN ŞAİRİ SEYYİD NESİMÎ'NİN HALK ŞAİRİ KUL NESİMÎ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

The Influences of Seyyid Nesimi, a Divan Poet, on Kul Nesimi, a Folk Poet

Erol GÜNDÜZ*

Özet

17. yüzyıl halk edebiyatı şairlerinden Kul Nesîmî, 14. yüzyıl divan edebiyatı şairlerinden Seyyid Nesîmî'nin düşüncelerinden ve sanatından önemli ölçüde etkilenmiş bir şairdir. Şiirlerinde bu etkiyi açıkça görmekteyiz.

Bu etkilenişte ilk dikkati çeken, şairin "Nesîmî" mahlasını Seyyid Nesîmî'den almış olmasıdır. Fikir yönüyle, tasavvufî açıdan Seyyid Nesîmî'nin "ene'l-Hak" söylemi ve Hurufilik inancı Kul Nesîmî'yi oldukça etkilemiş ve bu etki şiirlerine yansımıştır. Ayrıca şair, bu etki sonucu hece ölçüsü ve dörtlükten çok, divan şiiri tarzında aruz ölçüsü ve beyitlerle şiirler yazmıştır.

Bu durum, bir divan şairinin bir halk şairini hem düşünce hem de sanat yönüyle etkileyebildiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Seyyid Nesîmî, Kul Nesîmî, Hurufilik, Divan Edebiyatı, Halk Edebiyatı.

Abstract

Kul Nasimi, who was one of the folk poets in 17.th century, was highly influenced by the thoughts and arts of Seyyid Nasimi, a 14.th century poet. We see clearly these influences on him.

The first thing we should pay attention on these influences is that Kul Nasimi accepted his nickname "Nasimi" from Seyyid Nasimi. In his thought "Ana'l-Haq", the rhetoric of Seyyid Nasimi from the view of Sufizm and the philosophy of Hurufizm (secret codes of Arabic letters) influenced Kul Nasimi very highly and these affects were reflected on his poetry. In addition, the poet wrote poems in the form of divan style couplets and prosody meter in place of writing syllabic meter and quatrain.

This situation shows us that a divan poet can influence a folk poet both his thought and art.

Key Words: Seyyid Nesîmî, Kul Nesîmî, Hurufizm, Divan Literature, Folk Literature.

GİRİŞ

Bazı şairler şiirleri, fikirleri, inancı ve kişilikleriyle kendilerinden asırlar sonra yaşamış olan şairleri bile etkileyebilmiştir. Edebiyatımızdaki nazirecilik ve usta çırak geleneği bunun en güzel göstergesidir; ancak şairler arasındaki etkileşimde başka göstergeler de vardır. Şairlerin üslubu, dünya görüşü, inancı, bilgi birikimi ve şiirlerine yansıyan kişilik özellikleri başka şairler üzerinde etkili olabilmektedir.

14. yüzyıl divan şairlerinden Seyyid Nesîmî de gerek sanatı, gerek Hurufilik kaynaklı inancı ve düşünceleri, gerekse mücadeleci şahsiyetiyle kendi döneminde ve sonraki dönemlerde yaşayan birçok şair üzerinde etkili olmuştur. Bunlardan biri de mahlasını dahi kendisinden etkilendiği için ondan alan Kul Nesîmî'dir. Kul Nesîmî 17. yüzyıl halk şairlerindedir ve hakkında fazla bilgi olmadığı için şiirleri

* Dr., erolgunduz08@hotmail.com

yıllarca Seyyid Nesîmî'nin şiirleriyle karıştırılmıştır. Cahit Öztelli'nin çalışmalarıyla Kul Nesîmî'nin yüz civarında şiiri belirlenmiş ve 1969'da yayımlanmıştır.

Her iki şairin de mahlasları şiirlerinde “Nesîmî” olarak geçmektedir. Edebiyat tarihçileri yine kendi kullanımları ve vasıflarından hareketle şairleri “Seyyid Nesîmî” ve “Kul Nesîmî” olarak isimlendirmiş, iki şairin karıştırılmasının önüne geçmeye çalışmışlardır.

Seyyid Nesîmî'nin Kul Nesîmî üzerindeki etkilerini tespit edip anlatmadan önce bu şairlerin hayatları, sanatçı kişilikleri, eserleri ve en önemli tesir alanı olan Hurufilikle ilgili bilgilere ihtiyaç vardır.

SEYYİD NESÎMÎ

Şair hakkında, kaynaklarda yeteri kadar bilgi olmamakla birlikte, olan bilgilerde de çelişkiler söz konusudur. Yetersiz ve çelişkili de olsa kendi eserleri, tezkireler ve diğer kaynaklardan şairle ilgili bazı bilgilere ulaşılabilmektedir. Kaynaklarda şairin Bağdat'ın Nesîm kasabasından olduğu, Şîrâz'da bulunduğu için Nesîm-i Şîrâzî olarak da bilindiği, Emir Seyyid İmamü'd-din Nesîmî olarak da tanındığı, ölümüyle ilgili çok farklı tarihler söyleniş olsa da ağırlıklı olarak 1404 yılı rivayet edilmektedir (Mengi, 1995: s. 76). Şairin, “ene'l-Hak” dediği ve Hurufî olduğu için Halep'te Halac-ı Mansur gibi derisi yüzülerek idam edildiği belirtilmektedir. Şair Azerbaycan, İran, Irak, Suriye ve Anadolu'da Diyarbakır, Bursa ve Ankara'da bulunmuştur (Ayan, 2002: s. 1-4).

Seyyid Nesîmî Azeri sahada eser vermiş, aslen Türkmen olan bir şairdir. Şair, Türkmen olduğunu şöyle anlatır:

“Seni kimdür diyen kim Türkmensen”

Bir başka şiirinde şair şöyle der:

“Hem hidâyet eylerem hem azaram

Hem büti uşadıcı hem Âzerem” (Ayan, 2002: s. 9)

Şairin, Türkçe ve Farsça divanı ile *Mukaddimetü'l-Hakâik* adlı mensur bir eserinin bulunduğu bilinmektedir (Usluer, Winter 2009: 1073). Fatih Usluer tarafından yayımlanan bu eserde Fatıha, ezan, namaz, oruç, hac gibi konularda bilgiler de yer almaktadır (Usluer, 2009).

Seyyid Nesîmî'nin hayatında ve sanatında Hurufiliğin kurucusu Fazlullah-ı Hurûffî'nin etkisi büyüktür. Şairin şahsiyetini onunla tanışmadan önce ve tanıştıktan sonra olmak üzere iki bölümde incelemek gerekir. Çünkü şiirlerindeki üslup ve fikir farkı bundan kaynaklanmaktadır (Ayan, 2002: s. 23,24).

Şair Fazlullah ile tanışmadan önce İran şairlerini, Ahmet Yesevî'yi, Mevlânâ'yı okumuş ve onlardan etkilenmiştir. Bu dönemde yazdığı şiirlerde hikmetli söz, tâlimî edâ ve nasihat etme arzusu hâkimdir. Bu şiirlerde şairin dili tutuktur, duygularını ifade etmekte güçlük çekmektedir ve mahlasını bile henüz tam tespit etmemiştir. Seyyid, Şîrâzî, Naîmî ve Hüseyinî ve Seyyid Nesîmî mahlaslarını kullanmıştır. Bu şiirlerde Hazret-i Ali, Ehl-i Beyt ve On İki İmam hayranı olduğu görülmektedir (Ayan, 2002: s. 24-29).

Fazlullah ile tanıştıktan sonra Seyyid Nesîmî'nin şiirlerinde Hurufilik düşüncesinin işlendiği görülmekte, bâtinî duyguların yer aldığı ve lirazmin ön planda olduğu anlaşılmaktadır. Bu dönemdeki şiirlerinde, Hurufiliğinin gereği, bazı hakikatleri çeşitli harflerle izah etmeye çalıştığı açıkça görülmektedir. Şiirlerinde birçok ayet ve hadislerden bahsetmiş, bunlarla ilgili Hurufilik esaslarına uygun yorumlarda bulunmuştur. Hz. Muhammed'in miraç hadisesi, şakku'l kamer mucizesi ve insanın “ahsen-i takvim” üzere yaratılması gibi birçok konuyla ilgili ayet ve hadisler şiirlerinde yer almaktadır (Ayan, 2002: s. 29-32).

Seyyid Nesîmî Fazlullah'ın dervişi olup halifeleri arasında yer aldıktan sonra, şiirini bu düşüncenin yayılması için bir araç hâline getirmiştir. Fazlullah öldürüldükten sonra onun halifesi olan Nesîmî, batıya Anadolu'ya kadar gelip Hurufilik düşüncesini buralarda yaymaya çalışmış; ancak yüz bulamayınca buradan Halep'e geçmiş ve orada malum olduğu üzere hayata veda etmiştir (Ayan, 2002: s. 18). Şair, Alevi şairler arasında şah-ı şehid olarak anılmakta ve yedi büyük ozan arasında sayılmaktadır (Mengi, 1995: s.76, 77).

KUL NESİMÎ

Kul Nesîmî, 17. yüzyıl halk şairlerindedir. Hakkında fazla bilgi olmadığı ve tanınmadığı için şiirleri uzun yıllar Seyyid Nesîmî'nin şiirleriyle karıştırılmıştır (Öztelli, 1969: s. 3,4). Cahit Öztelli tarafından yapılan çalışmalar neticesinde şiirlerinin önemli bir kısmı tespit edilmiş, şairin hayatıyla ilgili de az da olsa bazı bilgilere ulaşılmıştır.

“Mahlasım Nesimi, ismim Ali'dir
Bu çarh dönmektedir, sanmam halidir” (Kul Nesîmî: 8/4)

dizelerinden asıl adının “Ali” olduğu anlaşılan şair, Seyyid Nesîmî'ye hayranlığından dolayı “Nesîmî” mahlâsını kullanmıştır.

Kul Nesîmî 'nin 17. yüzyılda yaşadığını gösteren belgeler vardır. Bir şiirinde şair şöyle diyor:

“İki yüz altmış dört yıldan sonra
Bu nazm ile bunu ettim ben izhar.” (Kul Nesîmî: 78/13)

Bu şiirin tamamında Hurufiliğin kuralları ile birlikte kendinden de söz açan şair yukarıdaki beyitte Seyyid Nesîmî'nin ölüm yılını ve tuttuğu yolu söylemek ister. Buna göre, Seyyid Nesîmî'nin ölüm yılına 264 katınca 1668 bulunur. Bu şiiri olgunluk çağında söylediği kabul edilirse, onun 17. yüzyıl başlarında doğduğunu düşünmek yersiz olmaz. Kul Nesîmî'nin şiirlerine en eski olarak yine bu yüzyıl içinde yazıldığı kesin olarak bilinen cönklerde rastlanmaktadır. Bundan başka şairin dilinin özelliğini bu yüzyıldan öteye götürmeye de imkan yoktur. Dili tam anlamıyla 17. yüzyıl divan ve halk edebiyatı şairlerinin dilidir. Bunlardan başka kendi çağında yaşamış şairlerin Kul Nesîmî 'ye benzekleri (nazire) de var (Öztelli, 1969: s. 4).

Kendisi, Yunus Emre'nin izleyicilerinden Hacım Sultan'a bağlı 14. yüzyıl şairlerinden Aksaraylı Sait Emre'nin soyundan geldiğini şöyle belirtmiştir:

“Şükür Hakk'a iyd oldu
Katarımız mezid oldu
Ceddim Said Emre'dir
Nesli de Said oldu” (Kul Nesîmî: s. 8)

Osmanlı- Safevi (İran) mücadelelerinde Safevi yanlısı bir tutum takınması ve bunu şiirlerinde dile getirmesi nedeniyle kovuşturmalara uğradığı ve öldürüldüğü sanılmaktadır.

Alevi-Bektaşî inançlarını dile getirdiği şiirleriyle tanınır. Şiirleri Hurufilik, Caferilik ve Haydariliğe olan ilgisini yansıtır. Aşağıdaki dizelerde bunun örnekleri görülmektedir:

“Vallahi Kur'andır senin yüzlerin
Yasin-i Şerif'tir iki gözlerin” (Kul Nesîmî: 6/2)

“Biz Tarik-ı Bektaşiyiz zikrederiz Hakk'ı biz
Bizdedir şâh-ı velâyet sırları hep bizdedir” (Kul Nesîmî: 96/4)

"Ben ol sadık kulam ki Caferi'yem
Hakikat söylerem ben Haydari'yem" (Kul Nesîmî: 54/1)

Kul Nesîmî'nin bazı şiirleri bestelenmiş ve türkü olarak söylenmektedir. Bunlardan en çok bilineni şu sözlerle hatırlanır:

Gâh çıkarım gökyüzüne seyreylerim âlemi
Gâh inerim yeryüzüne âlem seyreyler beni (Kul Nesîmî: 30/2)

HURUFİLİK

Hurufilikle ilgili son ve en geniş kapsamlı araştırma, Fatih Usluer tarafından Sorbone' da, konuyla ilgili ilk elden kaynaklar taranılarak 2007'de tamamlanan doktora çalışmasıdır. Bu çalışma 2009'da İstanbul'da yayımlanmıştır. Eser Hurufilikle ilgili özetle şu bilgileri içermektedir:

Fazlullah tarafından 14. yüzyılda İran'da kurulmuş mistik ve felsefî bir akım olan Hurufiliğin izleri 17. yüzyıla dek takip edilebilmektedir. Kaynaklara göre Hurufiliğin önde gelen kişilerini kronolojik olarak şöyle sıralayabiliriz: Fazlullah Esterabadî (1340-1394), Aliyyul A'lâ (1353-1419), Şeyh Ebul Hasan (1354-?), Seyyid Nesîmî, (1347-1418), Mir(Seyyid) Şerif, Seyyid İshak (1369-?), Alî, Emir Gıyâseddin (?-1448'den sonra), Kemâl Kaytağ, Mir Fâzılî, Ref'î, Penahî(?-1456'dan sonra), Abdülmecid b. Firişte (?-1460), Misalî (?-1577), Muhiî (1553-?), Arşî (1562-1621), Mukimî (16-17.yy), Cavidî Ali, İşkurt Dede, Rahmetullah, Celal Sâfir Şâh. Bunlardan ilk dönem Hurufî düşünürler İran ve Azerbaycan'da yaşamış ve hemen hepsi eserlerini Farsça kaleme almışlardır. Fazlullah'ın halifesi olan Seyyid Nesîmî ve onun öğrencisi Ref'î ise eserlerini Türkçe yazmış, Hurufiliğin Anadolu'da yayılması için çalışmışlardır. Bunların gayretiyle Hurufilik Balkanlara kadar yayılmış, 19. yüzyılın ilk yarısına dek varlığını sürdürmüştür (Usluer, 2009: s. 27, 28).

Hurûfîlik inancına göre Hz. Muhammed yirmi sekiz harfle konuşmuştur ve Arapça'da da yirmi sekiz harf vardır. Kur'an-ı Kerim de bu harflerden meydana gelmiştir. Farsça'da otuz iki harf vardır. Fazlullah'ın Câvidânnâme adlı eseri otuz iki harfle yazılmıştır. Farsça'daki bu dört harfin yerini Arapça'da "lamelif" harfi almıştır. "Lamelif" bu dört harfin kâim-i makâmıdır (Gölpinarlı, 1989: s. 18).

Hurufiler inançlarını harfler üzerine kurmuşlardır. Kur'an'ın yazıldığı 28 harfi ve "ل"nin tekrarsız harfleriyle (ل, م, ا, ف) veya Farsça'daki "پ, چ, ژ, گ, گ" (pe, çe, je, ge)" harflerini ilave ederek 32 harfi önemli bularak birçok şeyi bununla izah etmeye çalışmışlardır. Örneğin; kelime-i tevhid 28 harften müteşekkildir. Bu harfler Allah'ın kelamından olduğu için Zat'ının aynıdır (a.g.e.: s.422). Hurufilere göre harfler Allah'ın bir sıfatıdır. Allah'ın hiçbir ismi yoktur ki bu 32 harften oluşmasın. Allah'ın isim ve sıfatlarını oluşturan 32 harf, Onun zatıyla kaimdir (a.g.e.: s.229). İnsan için de bu durum önemlidir. Örneğin insanın ağzında 28 veya 32 diş bulunur (a.g.e.: s.293). Hurufiler insanın yüzünü de çok önemsemiş, en üstün uzvu kabul etmişlerdir. Yüzde bulunan duyu organları 2 göz, 2 kulak, 2 burun, 1 ağız olmak üzere 7'dir, bunların da 4'er unsurdan oluşması hasebiyle 28 ilahi kelimeye işaret eder, dilin altındaki istiva hattı hesaba katılırsa 32 elde edilir (a.g.e.: s.278).

Fazlullah'ın kendisi için ilahlık addettiği düşüncesi, Usluer'in çalışmasında şöyle değerlendirilmiştir: "Hurufilerin Fazlullah için Fazl-ı Hak, Fazl-ı İlah gibi isimleri kullanmaları, onların Fazlullah'a uluhiyet atfettikleri anlamına gelmez... Zaten Hurufilikte tüm mevcudat Allah'ın bir mazharı olarak kabul edilmiştir; ancak bu mazhariyet Fazlullah'ta kâmil olmıştır. Şunu da belirtmek gerekir ki Hurufiler nezdinde Zat veya Zat-ı İlah ile Fazlullah arasında net ve kesin bir ayrım vardır. Dolayısıyla Hurufileri kuru bir "şirk" veya "küfür" yaftasıyla yaftalamak da kısır bir yargı olacaktır" (a.g.e.: s.575).

Araştırmacıların Hurufilikle ilgili kanaatleri birbirinden farklıdır: Bir kısım araştırmacılar Hurufiliği, Bektaşilerin içinde gelişmiş bir anlayış olarak görüp hiçbir ilmî temele dayanmayan, hiçbir felsefî kıymeti ihtiva etmeyen, çocukça bir akideler mecmuası olarak görmektedir. Bu araştırmacılar, Hurufilerin harflerden çıkardıkları neticeleri de şöyle değerlendirirler: "Harflerden istedikleri neticeye ulaşmak için gülünç ve çocukça tevillerle ilaveler yaparlar." (Köprülü, 1991: s. 330, 351; Ayan, 2002: s. 29). Fatih Usluer ise Hurufilikle ilgili ilk elden kaynakları kullanarak yaptığı çalışmada Hurufiliği birçok yönden araştırmış, ibadetlerini incelemiş ve şu sonuca varmıştır: Onları Şiilikle ilişkilendirme ve dinin zahirini yadsımaları tezi bu çalışmayla çürütülmüştür. İbadetleri Sünni anlayışa uygun ve ibadetin zahiri de batını kadar önemlidir. Usluer, Hurufilerin harflerle ilgili değerlendirmesini ise şöyle yapar: "Hurufiler, harflerin birliği, soyut varlıklar olarak öncesizliği, harflerin yaratılıştaki önemi ve harf temelli "varlığın birliği" isim ve müsemmanın aynılığı konularına getirdikleri yeni yorumlar ve bakış açılarıyla felsefî-mistik anlamda bir çığır açmışlardır" (Usluer, 2009: s. 573-574). Fatih Usluer, Hurufilikle ilgili ilk elden kaynakları taramış ve konuyla ilgili metinlerde yapılan yanlışlıkları da tespit etmiş (Usluer, Ocak/Jan 2007: s. 212) olduğundan görüşleri daha dikkate değerdir.

Bu bilgilerden anlaşılacaktır ki Hurufiler, Sünni kesim tarafından kabul görmeyip, uzak durulup cezalandırılınca Şiiler, Aleviler ve Bektaşiler tarafından sahiplenilmiş, neticede görüşleriyle onlar üzerinde daha etkili olmuşlardır. Hurufilikten etkilenen Alevi-Bektaşî şairlerden biri de Kul Nesîmî'dir. Bu etkilenişte en önemli payı olan kişi kuşkusuz Seyyid Nesîmî'dir.

SEYYİD NESİMÎ'NİN KUL NESİMÎ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Divan şiiriyle halk şiiri birbirine paralel gelişen ve birçok yönden birbirini etkileyen iki şiir geleneğidir. Bu iki edebiyat arasında bazen kesin bir ayrım yapmak oldukça güçtür. Çünkü iki edebiyat

da aynı milletin farklı ortamlardaki farklı zevklerinin yansımasıdır. Milleti oluşturan ortak değerler çok olunca farklı zevklerdeki şairler de yer yer birbirinden etkilenmiştir. Bir şair, kendi döneminden bir şairi etkileyebildiği gibi bazen asırlar sonra yaşamış bir şairi de etkileyebilmiştir. Bunun en güzel örneklerinden biri de Seyyid Nesîmî'nin birçok yönden Kul Nesîmî'yi etkilemiş olmasıdır. Bu etkiyi şu başlıklar altında inceleyebiliriz:

1. Mahlas etkisi:

Cahit Öztelli, Kul Nesîmî'nin "Nesîmî" mahlasını Seyyid Nesîmî'den aldığını şöyle ifade eder: "Şair, mahlasını Bağdatlı Seyyid Nesîmî'ye olan iç yakınlığı dolayısıyla almıştır. Ondan bahsederken ikisinin adları birleşir" (Öztelli, 1969: s. 9).

Bir şiirinde ona olan sevgisini anlatırken mahlas bölümünde ikisinin mahlasları birleşiyor:

Nesîmî can Nesîmî
Derdime bir çare kıl
Ezelden seni sevdim
Ben sana kullar olayım

(Kul Nesîmî: 13/4)

Bir mahlas beytinde iki defa "Nesîmî" demiş birini Seyyid Nesîmî için birini kendisi için kullanmıştır:

Tâ Nesîmî oldu kurban ol cemâlin âyına
Men Nesîmî sen şâha kurbana değmez mi, değer (Kul Nesîmî: 84/5)

Kul Nesîmî, "Nesîmî" mahlasını kullanıp kendini Seyyid Nesîmî'nin yerine koyarak şiirlerini öyle yazmıştır. Şiirleri okunduğunda sanırsınız ki Seyyid Nesîmî yeniden dünyaya gelmiş de şiir yazmaya başlamış. Aynı mahlası kullanıp adeta o yaşıyormuş gibi onun davasını devam ettirmiştir. Şiirlerindeki fikirleri de Seyyid Nesîmî'yle aynı olunca bu mahlası, onun düşüncelerini yine onun ismiyle devam ettirmek için aldığı kanaati oluşuyor. Dizelerde bazen "Kul Nesîmî" ifadesini kullanırken çoğu dizede sadece "Nesîmî" dediği için üslûp ve dönemlerin dil özellikleri farkı olmasa hangi "Nesîmî" olduğunu anlamak güçleşiyor, hatta bazen kendisinden sadece "Seyyid" ya da "Seyyid Nesîmî" diye bahsediyor, o zaman büsbütün unvanlar da karışıyor:

Kul Nesîmî ikrarımla bileyim
Erenler yolunun kemter kuluyum
Firdevs bağçesinin gonca gülüyüm
Münkir münafıka hârdan gelürüm

(Kul Nesîmî: 14/6)

Nesîmî'ye sordular ki yârin ile hoş mu sun
Hoş olayım olmıyayım, o yâr benim kime ne

(Kul Nesîmî: 29/8)

Seyyid eydür bahre daldım da geldim
Mümkünat ilmini bildim de geldim
Hakîkatta yerin gördüm de geldim
Yana yana zikredelim Allah'ı

(Kul Nesîmî: 7/4)

Gel ha gel Seyyid Nesîmî
Hak nefesi güldür gül
Şu öten garip bülbülün
Derd ü figanı güldür gül

(Kul Nesîmî: 10/6)

2. "Ene'l-Hak" söylemi etkisi:

Yukarıda belirttiğimiz gibi Seyyid Nesîmî, Hallac-ı Mansur gibi "ene'l-Hak" dediği için Halep'te derisi yüzülerek idam edilmiştir. Kul Nesîmî, burada Seyyid Nesîmî'ye haksızlık yapıldığını düşünerek kendisini onun yerine koyup şiirlerinde bu haksızlığı sık sık dile getirir.

Ah eder, Nesîmî geçti serinden
Mansur "ene'l-Hak" der dönme dârından
Gitti gelmez, bir haber yok birinden

Bu feleğin kârbânı nice oldu (Kul Nesîmî: 19/15)

Nesîmî dâr-ı Mansûr'a gelince Kakk'ı hoş gördü
Dedi bu fânîde kani duran ahdın Süleymânı (Kul Nesîmî: 45/8)

Nesîmî'yi yüzdüler ol dönmedi Hak'dan velî
Şîrin'e Ferhad olanlar aşdılar dağın yolu
"Ene'l-Hak" deyince Mansûr, dediler âlem deli
Zâhir oldu sırr-ı Subhan dârı tir tir titretir (Kul Nesîmî: 99/4)

Kul Nesîmî, kendisinin de onun gibi derisinin yüzülmesini ister ve şiirlerinde yer yer 'Nesîmî'yem yüzün beni' diye haykırmaktan kendini alamaz.

Geçek olan olur ganî
Ganî olan olur velî
Nesîmî'yem yüzün beni
Derim meydana meydana (Kul Nesîmî: 1/5)

Bir şiirinde tamamen Seyyid Nesîmî'nin öldürülmesini anlatır ve ona haksızlık yapıldığını dile getirir. Burada da şair kendisini onun yerine koyarak hakkını savunur :

Ehl-i îman işlerin şol demde inkâr ettiler
Çün Nesîmî'yi Halep şehrinde berdâr ettiler
Öyle kim cevr eyleyüp zulm ile hakkı bastılar
Ahsen-i takvimi gör kim nice inkâr ettiler
Müftüler fetvâ verüben hakkı bâtlı ettiler
Küfr edüp îmâna gelmez, gelmeğe âr ettiler
Hak bana emreyledi söyle deyüben söyledim
Sözlerim destan edüp âlemde destan ettiler
Bileyüben bıçakların çünkü cânına kıydılar
Sağ iken ben âşıkı gör nice bîmâr ettiler
Soydular çıkardılar tenimden çün derimi
Yas edüp gökte melekler cümlesi zâr ettiler
Ey Nesîmî vâsıl oldun Hâlik-ı Rahman'a sen
Cennetü'l-me'vâyı buldun, yerin gülzâr ettiler (Kul Nesîmî: 86)

3. Hurufilik Etlisi:

Seyyid Nesîmî Hurufilik inancını, Hurufiliğin kurucusu Fazlullah'ın halifesi olacak kadar benimsemiş, dava haline getirmiş, bu düşünceyi şiirlerinde sık sık işlemiş ve bu uğurda canını vermiş bir şairdir. Kul Nesîmî ise yukarıda da belirttiğimiz gibi kendini onun yerine koymuş, onu kendisi kabul edecek kadar ona bağlanmış, düşüncelerini ve tuttuğu yolu takip ederek üç asır sonra aynen yaşatmaya çalışmıştır. Öyle ki Seyyid Nesîmî ne demişse o da onu demiş, o neye inanmışsa o da ona inanmıştır. Seyyid Nesîmî Hurufi ise o da Hurufî'dir. Her iki şairin şiirlerinde de Hurufiliğin etkisiyle yazılmış pek çok örnek vardır.

"Kur'an ve insan arasında önemli benzerlikler kuran Hurufiler insanı da Kur'an olarak kabul ederler. İnsan ile Kur'an arasında birçok açıdan eşdeşlik kurmuşlardır. Örneğin, bismelenin gayr-ı mükerrer harfleri ve bunların noktaları toplamı (ب س م ا ل ه ر ح ن ي) şeklinde 14 yapar. Kur'an'ın başında yer alan bismelenin 14 almeti olması gibi, insanın başında da 14 almet (hat) vardır. Bu Kur'an ile insan arasındaki eşdeğerliğin bir göstergesidir" (Usluer, 2009: s. 268).

Nesîmî'lerin şiirlerinde sıkça geçen ve ayetten iktibas edilen “ahsen-i takvîm”¹ ifadesi de Hurufilerin insana verdiği önemin bir göstergesidir.

أَحْسَنَ تَقْوِيمٍ
Uyma ana secde kıl la'netini nâra at

(Seyyid Nesîmî: G.25/15)

أَحْسَنَ تَقْوِيمٍ e bakın nice “ene'l-Hak” demiş
Bes niçün berdâr olupdur Mansûr'un divânesi

(Kul Nesîmî: 47/6)

Ayrıca Hurufilere göre insan vücudunun en faziletli uzvu yüzdür, zahir ve batın tüm duyu organları yüzde bulunur. Ku'an'da bulunan 28 harfin alameti yüzde de bulunur (Usluer, 2009: s. 277). Bu düşünceler Seyyid Nesîmî ve Kul Nesîmî'nin şiirlerinde de yerini bulmuş, insan ve yüzünün uzuvlarıyla Kur'an, Ku'an'ın bazı sure, ayet ve harfleri arasında çeşitli ilgi ve benzerlikler kurmuşlardır. Bazı harfleri de insan bedeninin birtakım uzuvlarına benzetmişlerdir (a.g.e.: s.119). Bunların örneklerini aşağıdaki beyit ve dörtlüklerde görmek mümkündür:

سُورَتُكَ 2 إِنْ أُنْفِخْنَا cemâlün قَافِ imiş
İy boyun hem çü 3 تَبَارَكَ 4 سِدْرَةُ الْمُتَنَهِّيِّ

(Seyyid Nesîmî: G.1/4)

سَاحُنِ وَالضُّحَى 5 يَؤُوزُ وَاللَّيْلِ dur
اللَّهُ أَكْبَرُ 6 طَا

(Seyyid Nesîmî: G.73/2)

سَاحُنِ وَالشَّمْسِ 7 يَؤُوزُ
Boyun Tubâ lebündür âb-ı Kevser

(Seyyid Nesîmî: G.72/3)

سَاحُنِ بِلْ كِي شَرْهٍ 8 أَلَمْ تُشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ
Cemâlün şem'i 9 طَا

(Seyyid Nesîmî: G.117/8)

سُورَتِكَ 10 إِنْ أُنْفِخْنَا kaf ve'l-Kur'an yüzün
Cümle esmânın hurûfun gösterür zâtın Hak

(Kul Nesîmî: 49/4)

Vallahi Kur'andır senin yüzlerin
Yâsîn-i Şerif'dir iki gözlerin
إِنْ أُنْفِخْنَا dır senin sözlerin
وَالضُّحَى inmiştir dilin üstüne

(Kul Nesîmî: 6/2)

Kirpiklerin üste benler dizilir
İkrarından dönen, Hak'dan üzülür
Ak göğsün üstüne تَبَّتْ yazılır
وَالشَّمْسِ inmiştir kolun üstüne

(Kul Nesîmî: 6/3)

Hz. Ali'ye atfedilen bir sözde şöyle denir: “Allah'ın tüm sırları ilahi kitaplardadır. Semavi kitaplarda ne varsa Kur'an'da, Kur'an'da ne varsa Fatiha'dadır. Fatiha'da olan her şey besmelede ve besmelede olan her şey besmelenin be'sindedir. Besmelenin be'sinde ne varsa be'nin altındaki noktadadır (Usluer, 2009: s. 183). Hurufî şairlerin şiirlerinde de Kur'an, Fatiha,besmele ve noktanın vurgusu yapılır. Nesîmî'lerin şiirlerinde bunu açıkça görmekteyiz:

¹ Biz insanı en güzel surette(ahsen-i takvim)de yarattık. Tin, 95/4. (Tin, “incir” demektir. Bu sure, insanın diğer yaratıklardan üstünlüğünü ve yaptıklarından Allah'a hesap vereceğini anlatır.), (Yıldırım, 1998).

² Biz sana aşîkar bir fetih ve zafer ihşan ettik. Fetih, 48/1, (Yıldırım, 1998).

³ Hükümranlık ve hakimiyet elinde bulunan o yüce Allah mukaddestir, hayrı ve bereketi sınırsızdır. Mülk, 67/1, (Yıldırım, 1998).

⁴ O (Hz. Muhammed), Rabb'ine iki mızrak boyu yakın oldu. Necm, 53 / 9, (Yıldırım, 1998).

⁵ Güneşin yükselip en parlak halini aldığı kuşluk vaktinde, sükunete erdiği geceye yemin olsun ki ey Resulüm

⁶ Rabbin seni terk etmedi, sana darılmadı da. Duha, 93/1,2,3, (Yıldırım, 1998).

Biz senin göğsünü açıp genişletmedik mi? İnşirah, 94/1. (Miraç gecesi Hz. Muhammed Kabe'nin yanında iken melekler tarafından göğsünün yarılıp zemzem suyu ile yıkanıp ilim ve hikmetle doldurulmasına işarettir.), (Yıldırım, 1998).

⁷ Güneşe ve onun aydınlığına... (yemin olsun ki nefsinin maddi ve manevi kirlilerden arındırılan felaha erer.) Şems, 91/1-9.(Bu sûre, insanın hayra ve şerre kabiliyetli yaratılmış olduğunu bildirip iradesini iyiye kullanmaya teşvik eder.), (Yıldırım, 1998).

⁸ Biz senin göğsünü açıp genişletmedik mi? İnşirah, 94/1. (Miraç gecesi Hz. Muhammad Kabe'nin yanında iken melekler tarafından göğsünün yarılıp zemzem suyu ile yıkanıp ilim ve hikmetle doldurulmasına işarettir.), (Yıldırım, 1998).

Kur'an, Fatiha, besmele ile ilgili örnekler:

İy Nesîmî dil-berün vechi kelamu'llâh imiş
Men anun vechinde بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ buldum uş (Seyyid Nesîmî: G.205/13)

Âyet-i Seb'a'l-Mesânî⁹ çün yüzinden buldı ol
Ümmetine dönüben didi budur asl-ı kitâb (Seyyid Nesîmî: G.11/4)

Yüzün¹⁰ الْحَمْدُ لِلّٰهِ der anınçündür yedi âyet
Yazılmış nakş ile gör kim beğim satr-ı kelâmullah (Kul Nesîmî: 34/2)

Zülf ü kaş u kirpiğindir yedi hat ümmülkitap
Fâzlı olmuş gözü بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ (Kul Nesîmî: 57/2)

Nokta ile ilgili örnekler:

Hâl ü Hatunla zülfünü her göz haçan görür
Ol nokta harfi bilmege ehl-i nazar gerek (Seyyid Nesîmî: G.221/5)

Nokta-i sırr-ı ilâhî "bâ-i bismillâh"dır
Kim ki bilmez bu sırrı ol müşrik-i gümrâhdır (Kul Nesîmî: 90/1)

Hurufiler "kalu belâ, kün-feyekün, kâbe kavseyn, küntü kenz" gibi bazı ayet ve hadisleri kendi inançları açısından önemli bulmuş ve şairler bunlardan iktibaslar yaparak çeşitli ilgiler kurmuş ve benzetmeler yapmışlardır. Nesîmî'lerin şiirlerinde bu kullanımları da sıkça görmekteyiz.

Elestü birabbiküm, Kalu Bela; ¹¹ السُّنْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَىٰ

Bu ayette Allah, kendisini Rab kabul ettiklerine dair insanlardan ikrar aldığını bildirmektedir.

السُّنْتُ قَالُوا بَلَىٰ da zülfün cân ile hem-dem oldı
Ya'nî hemîşe bil kim erbâba hem-dem oldur (Seyyid Nesîmî: G.145/8)

Esselâm ey dürr-i derya-yi السُّنْتُ
Esselâm ey gevher-ikân esselâm (Kul Nesîmî: 50/3)

Kün-feyekün ¹² كُنْ فَيَكُونُ (کُنْ فَكَانَ);

Hurufiler inançlarını, harflerin ontolojik önceliğinden hareketle temellendirirler. Yaratılış harflerden oluşan sele "kün" (کن) başlamıştır (Usluer, 2009: 125).

Genc-i pinhânem bu sırrı men ne pinhân söyleyem
Cism ü cânam كُنْ فَكَانَ em vâcibem hem mümki (Seyyid Nesîmî: G.26/5)

Suretin "innâ hedeynâ"dır cemâlin "vedduhâ"
Mâni-i Allahuekber كُنْ فَكَانَ i kandedir (Kul Nesîmî: 5/7)

Kâbe kavseyn; ¹³ قَابَ قَوْسَيْنِ

⁹ Tekrarlanan yedi ayet. Yedi ayetten meydana gelen ve Kur'anın ilk suresini teşkil eden Fatiha suresi. (Namazın her rekatında tekrarlandığı için bu isim verilmiştir.)

¹⁰ Yedi ayetten oluşan ve Kur'anın ilk suresi olan Fatiha suresine işarettir.

¹¹ Ben sizin Rabbiniz değil miyim? Evet (Sen bizim Rabbinizsin). Araf, 172, (Yıldırım, 1998).

¹² O evreni ve yeryüzünü yoktan yaratandır. O bir işin olmasına karar verirse yalnızca "ol" der, o da hemen *oluverir* ("kün fe-kwn" ifadesi ayette; "kün fe-yekün" şeklindedir). Bakara, 2 / 117, (Yıldırım, 1998).

¹³ O (Hz. Muhammed), Rabb'ine *iki mızrak boyu* yakın oldu. Necm, 53 / 9. (Bu sure Hz. Muhammed'in miraca yükselişini anlatır.), (Yıldırım, 1998).

Fazlullah, Kâbe kavseyn'den kastın el olduğunu söyler. Yay elle tutulduğu için parmaklarla tevil edilmiştir. Ellerimizdeki 28 eklem, 28 harften kinayedir. Teşehhütte sağ elin işaret parmağını kaldırmak sünnettir ve bir olan Allah'ı işaret eder (Usluer, 2009: s. 411).

قَابَ قَوْسَيْنِ e değin gitti vü turmadı hemân
Gördi Hakkun yüzini geldi dilinden bu hitâb (Seyyid Nesîmî: G.11/3)

Ey Nesîmî قَابَ قَوْسَيْنِ beyânın eyle kim
Bileler Hak'dan rümûz ..... ev ednâmızı (Kul Nesîmî: 48/7)

Küntü kenzen mahfiyyen;¹⁴ كُنْتُ كَنْزاً مَخْفِيًّا

Geç enâniyyet sözünden gönlünü vîrâne kıl
Kim neçe tüzcek bulursun كُنْتُ كَنْزُ اللَّهِ gör (Seyyid Nesîmî: G.101/3)

Yüzün hattında ey dilber açıldı cümle bâb-ullâh
Okur anı müderrisler kelâmın كُنْتُ كَنْزُ اللَّهِ (Kul Nesîmî: 34/1)

4. Ehl-i Beyti Sevme Etkisi:

Hurufiliğin en fazla etkisi Bektaşilik üzerinde olmuştur. 15. yüzyılda Anadolu'ya gelen Fazlullah'ın talebeleri (bunlardan biri Seyyid Nesîmî'dir) bu inancı yaymaya çalışmış, en fazla Bektaşiler üzerinde etkili olmuş, 16 ve 17. yüzyıllarda Hurufilik, Bektaşiliğin asli inançlarından biri olmuştur. Bektaşiler tarafından İmam Ali, Hacı Bektaşî Veli ve Fazlullah en üst makamlarda görülür. Alevi inancında da harf yorumuna dayanan unsurlar vardır. (Usluer, 2009: s. 181).

Seyyid Nesîmî'nin şiirlerinde ehl-i beyt sevgisi açıkça görülür. Kul Nesîmî zaten Alevi-Bektaşî inancına sahip bir şairdir. Hurufilik, Bektaşilik, Alevilik iç içe girmiş inanışlar olarak Kul Nesîmî'nin şiirlerinde açıkça kendini göstermektedir. Bunda şairin kendi inancının yanında Seyyid Nesîmî'nin de etkisi büyüktür. En azından bu konuyu ele alış biçimi Seyyid Nesîmî'yle benzerlik gösterir.

'Alî vâhid 'Alî ehad 'Alî ferd 'Alî samed
'Alîdür cümleye rahmet 'Alîdür şafi'-i mahşer (Seyyid Nesîmî: 68/8)

Ali evel Ali zahir
Ali bâtın Ali zâhir
Ali'dir nur ile enver
Ali'dir hâver ü bâhter (Kul Nesîmî: 88/4)

5. Benzer Şiir Yazma Etkisi:

Kul Nesîmî, Seyyid Nesîmî'nin birçok şiirine benzeyen şiirler yazmıştır. Bu şiirlere nazire demek pek doğru olmaz; çünkü şairin bu benzer şiirlerde bir beyti bazen aynen aldığını, bazen beytin bir iki kelimesini değiştirdiğini görmekteyiz. Sadece bu beyitler dikkate alınsa Seyyid Nesîmî'nin şiiri, Kul Nesîmî'nin zannedilerek onun kitabına alınmış düşüncesi oluşuyor; oysa şiirde biraz farklı beyitlerin de olduğunu görüyoruz. Aşağıdaki örneklerde bu durumu görmek mümkündür :

1. Örnek:

Fazluna bil bağladum yâ vâhid ü ferd ü ehad
Cümlenün ma'bûdı sensen dâ'imâ hayy ü ebed

Ohıram ismünde "bismillahirrahmanirrahim"
Çün sıfâtundur sıfâtun "kulhuvellâhü ehad"

Bu Nesîmî hatırında senden özge nesne yoh
Hem dilinde ol fakrûn her demaydur yâ ehad (Seyyid Nesîmî: G.36/1-2-7)

¹⁴ Ben bir gizli hazîne idim, bilinmek istedim, mahlukâtı yarattım. Hadis-i Kutsi, Acluni, C. II, s. 132.

Fazluna bel bağladum yâ vâhid-i ferd-i ahad
Cümlenün mâbûdu sensin dâima hayy-i ebed

Okudum isminde بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
Ay sıfâtındır sıfâtın قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ

Ey Nesîmî dâima gönlünde özge nesne yok
Hem dilinde ol fakırın dâim eyler yâ Ahmed

(Kul Nesîmî: 28/1-2-7)

2. Örnek:

Merhabâ insan-ı kâmil cânımın cânânesi
'Âlemün cismi sadefdür sen misin dür-dânesi

Vechinün seb'al-mesânî okınan günden berü
Gör ki ne dîvâne düşmüş 'âşıkun dîvânesi

Şem'-i vahdetdür cemâlün sohbeti rûşen kılır
Karşuda hoş hoş yanadur Seyyidün pervânesi

(Seyyid Nesîmî: G.424/1-2-8)

Merhabâ insan-ı kâmil cânımın cânânesi
'Âlemin cismi sedefdir sen de bir dür-dânesi

Yüzüne sebül-mesânî okuyan günden beri
Gör nice dîvâne düşmüş yine ol dîvânesi

Kande kim şem-i cemâlin sohbet-i rûşen kılır
Uş Nesîmî'nin ana karşı yanar pervânesi

(Kul Nesîmî: 47/1-2-7)

3. Örnek:

Bir dahı görmek cemâlün gönlüm ey cân arzular
Hasta-i derd ü firâkun derde derman arzular

Ger seni arzûladım iy cân-ı cânânım nola
Teşne-i la'lün nigârâ âb-ı hayvân arzular

İy yüzün cennet boyun Tûbâ lebün âb-ı hayât
Kulluğun itmek kapunda hûr u gilmân arzular

(Seyyid Nesîmî: G.94/1-2-3)

Bir dahi görmek cemâlin gönlüm ey can arzular
Hasta-i derd-i firâkın derd-i derman arzular

Ben seni arzuladım ey cân-ı cânânım n'ola
Teşne-i valsın nigârâ âb-ı hayvan arzular

Vird-i tûtî gabgabı sîmin çevgân zülfün teli
Mürg-i rûhum neyleyem ol gûy ü çevgân arzular

(Kul Nesîmî: 80/1-2-3)

4. Örnek:

Eh-i îmân ısları ol demde inkâr itdiler
Çün Hüseyîni Haleb şehrinde ber-dâr itdiler

(Seyyid Nesîmî: G.156/1)

Eh-i îmân işleri şol demde inkâr etdiler
Çün Nesîmî'yi Haleb şehrinde berdâr etdiler

(Kul Nesîmî: 86/1)

4. Vezin ve Nazım Birimi Etkisi:

Halk şairleri genellikle hece veznini kullanmalarına rağmen divan şiirinin etkisiyle bazıları aruz ölçüsünü de kullanmıştır. Kul Nesîmî de en çok bir divan şairinden etkilendiği için şiirlerini hece

vezninin yanında aruz ölçüsüyle de yazmıştır. Hatta Cahit Öztelli'nin topladığı şiirlerin içinde aruzla ve beyitlerle yazılan şiir sayısı heceyle ve dörtlüklerle yazılardan çok daha fazladır.

SONUÇ

14. yüzyıl divan şairlerinden Seyyid Nesîmî; hayatı, düşünceleri, inancı, şahsiyeti ve sanatıyla 17. yüzyıl halk şairlerinden olan Kul Nesîmî'yi önemli ölçüde etkilemiştir.

Bu etkilenişte en çok dikkati çeken Kul Nesîmî'nin kullandığı "Nesîmî" mahlasıdır. Şair bu mahlası kullanarak kendini Seyyid Nesîmî'nin yerine koymuş, onun düşüncelerine ve davasına sahip çıkmıştır. Bunu yaparken şairlik yönünü de onunla paralel geliştirmeye çalışmıştır.

Seyyid Nesîmî gibi Kul Nesîmî de "ene'l-Hak" demiş, bu yolun akıbetini bildiği hâlde korkusuzca bunu şiirlerinde dile getirmiştir.

Kul Nesîmî, Hurufilik inancını benimseyen ve bu inançla şiirler yazan Seyyid Nesîmî'nin yolundan gitmiş, aynı inancı şiirlerine yansıtmıştır. Yazdığı benzer şiirlerle Seyyid Nesîmî'nin taklitçisi olduğunu göstermiştir.

Haksızlıklar karşısına susmayı ve yiğitçe duruş, her iki şairin de ortak yanıdır. Bu durum da Kul Nesîmî'yi, Seyyid Nesîmî'ye yaklaştıran en önemli etkilerden biri gibi görünüyor.

Birçok halk şairi gibi Kul Nesîmî de divan şiirinden etkilenmiş aruz ölçüsüyle ve beyitlerle şiirler yazmıştır. Bunda da hiç kuşkusuz en önemli etken Seyyid Nesîmî'nin divan şairi olmasıdır.

Bütün bu benzerlikler ve Kul Nesîmî hakkında kaynaklarda doğrudan herhangi bir bilginin yer almayışı nedeniyle şiirleri, Seyyid Nesîmî'nin şiirleriyle karıştırılmış, onun şiirleri sanılmıştır. Cahit Öztelli'nin yukarıda bahsedilen çalışması neticesinde cönklerde yer alan Kul Nesîmî'ye ait yüz civarında şiir tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

- AYAN, Hüseyin (2002). *Nesîmî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divanının Tenkitli Metni 1-2*, Ankara: TDK Yay.
- EL-ACLÛNÎ, İsmail b. Muhammed (1351). *Keşü'l-Hafâ ve Müzili'l- İlbâs Amma's-Tehere Mine'l-Ehâdîsî alâ Elsineti'n-Nâs*, C.II, Beyrut.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki (1989). *Hurûfilik Metinleri Kataloğu*, Ankara: TTK Yay.
- KÖPRÜLÜ, Fuat (1991). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay.
- MENGİ, Mine (1994). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara: Akçağ Yay.
- ÖZTELLİ, Cahit (1969). *On Yedinci Yüzyıl Tekke Şairi Kul Nesîmî*, Ankara: Türk Etnografya ve Turizm Derneği Yay.
- USLUER, Fatih (Ocak/Jan 2007). "Hurûfî Metinleri ile İlgili Bazı Notlar", *Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 13, s. 211-235.
- USLUER, Fatih (2009). *İlk Elden Kaynaklarla Doğuştan İtibaren Hurufilik*, İstanbul: Kabalcı Yay.
- USLUER, Fatih (2009). *Seyyid Nesimî ve Mukaddimetü'l Hakâiki*, İstanbul: Kabalcı Yay.
- USLUER, Fatih (Winter 2009). "Nesîmî Şiirlerinin Şerhlerinde Yapılan Yanlışlıklar", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4/2, s.1072-1091.
- YILDIRIM, Suat (1998). *Kur'an-ı Hakîm ve Açıklamalı Meali*, İstanbul: Feza Yay.